

AZERBAIJAN HALK CUMHURİYETİ'NDE BASIN, İSTİKLAL DÜŞÜNCEİ VE SİYASAL BİLİNÇ

THE PRESS, THE IDEA OF INDEPENDENCE, AND POLITICAL CONSCIOUSNESS
IN THE AZERBAIJAN DEMOCRATIC REPUBLIC

Goshgar BAYLAROV*

Baylarov, G. (2026). Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nde basın, istiklal düşüncesi ve siyasi bilinç.
Etkileşim, 17, 689-696.

<https://doi.org/10.32739/etkilesim.2026.9.17.354>

This study complies with research and publication ethics

Bu çalışma araştırma ve yayın etiğine uygun olarak gerçekleştirilmiştir.

Azerbaycan Halk Cumhuriyeti (1918-1920), modern Azerbaycan basın tarihinin kurumsal ve düşünsel temellerinin atıldığı kritik bir dönemdir. Cumhuriyet yönetimi, basını milli egemenliğin ve demokratik devlet anlayışının ayrılmaz bir unsuru olarak değerlendirmiş; Çarlık Rusyası döneminden miras kalan sansür uygulamalarını kaldırarak basın özgürlüğünü hukuki güvence altına almıştır. Bu sürecin devamı niteliğinde kabul edilen "Basın Hakkında Nizamname", Azerbaycan'da bağımsız gazeteciliğin gelişimini hızlandırmış ve milli basının kurumsallaşmasını sağlamıştır. Söz konusu dönemde Azerbaycan'da farklı ideolojik yönelimleri temsil eden çok sayıda gazete ve dergi yayımlanmakla birlikte, basın alanında belirleyici olan yayınlar istiklal ve milli kimlik düşüncesini merkeze alan basın organları olmuştur. Bu yayınlar, yalnızca haber aktarım aracı olarak değil, aynı zamanda milli bilinç inşasında etkili bir düşünsel platform olarak işlev görmüştür. Milli basın, bağımsızlık fikrinin toplumsallaşmasında, milli kimliğin tanımlanmasında ve modern Azerbaycan toplumunun siyasi farkındalığının oluşmasında önemli bir rol üstlenmiştir. Bu çalışma, Azerbaycan Halk Cumhuriyeti döneminde faaliyet gösteren istiklalci ve milli ruhlu basın organlarını inceleyerek, söz konusu yayınların içeriksel yönelimlerini ve toplumsal etkilerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Nitel araştırma yöntemleri çerçevesinde gerçekleştirilen doküman analizi ve belge taraması sonucunda, Azerbaycan Halk Cumhuriyeti (AHC) döneminde milli basının yalnızca dönemin siyasi gelişmelerine eşlik eden bir unsur olmadığı, aynı zamanda bağımsız devlet fikrinin taşıyıcısı ve şekillendiricisi olduğu tespit edilmiştir. Konuya ilişkin akademik çalışmaların sınırlılığı dikkate alındığında, bu araştırma Azerbaycan milli basın tarihine dair literatüre özgün bir katkı sunmayı hedeflemektedir.

* Doktor Öğretim Üyesi, Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi, Bakü, Azerbaycan.
goshgar.baylarov@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5411-1959

XX. yüzyıl, Azerbaycan tarihi açısından siyasal bilinçlenmenin hız kazandığı, milli kimlik arayışlarının belirginleştiği ve modernleşme sürecinin düşünsel temellerinin atıldığı bir dönem olarak öne çıkmaktadır. Bu tarihsel bağlam içerisinde 28 Mayıs 1918'de kurulan Azerbaycan Halk Cumhuriyeti (AHC), her ne kadar kısa süreli bir devlet tecrübesi olsa da (1918-1920), Azerbaycan toplumunun siyasal ve kültürel dönüşümünde belirleyici bir eşik oluşturmuştur. Cumhuriyet'in varlığını sürdürdüğü yaklaşık yirmi üç aylık süreç, milli egemenlik anlayışının yerleşmesi ve demokratik değerlerin kamusal alanda görünürlük kazanması bakımından özel bir önem taşımaktadır.

Azerbaycan Halk Cumhuriyeti yönetimi, bağımsızlığın ilanını takip eden dönemde basını yalnızca bilgi aktaran bir araç olarak değil, modern devlet inşasının vazgeçilmez bir unsuru olarak değerlendirmiştir. Bu anlayış doğrultusunda basın özgürlüğünün sağlanması, sansür uygulamalarının kaldırılması ve milli düşünceyi yansıtan yayınların desteklenmesi, Cumhuriyet'in öncelikli politikaları arasında yer almıştır. Basına yönelik bu yaklaşım, hem kamuoyunun şekillenmesine imkân tanımış hem de bağımsızlık fikrinin geniş halk kesimleri tarafından benimsenmesini kolaylaştırmıştır.

Bu dönemde faaliyet gösteren milli ruhlu basın organları, Azerbaycan toplumunda tarihsel ve kültürel kimliğin yeniden anlamlandırılmasına önemli katkılar sağlamıştır. Basın, yalnızca güncel gelişmeleri aktaran bir mecra olmanın ötesine geçerek, toplumsal hafızayı güçlendiren, milli aidiyet duygusunu besleyen ve siyasal farkındalığı artıran bir düşünsel alan hâline gelmiştir. Özellikle istiklal fikrini merkeze alan yayınlar, Azerbaycan toplumunun kendi kaderini tayin etme iradesinin güçlenmesinde etkili olmuştur.

Azerbaycan Halk Cumhuriyeti yöneticileri ve dönemin önde gelen aydınları, basının bu dönüştürücü gücünün bilincinde olmuş; birçok siyasetçi ve fikir insanı doğrudan gazete ve dergilerde yazılar kaleme alarak kamuoyuna hitap etmiştir. Bu durum, basının devlet ile toplum arasında düşünsel bir köprü işlevi görmesini sağlamış ve istiklal düşüncesinin toplumsal düzeyde karşılık bulmasına katkıda bulunmuştur.

Azerbaycan siyasal düşüncesinde bağımsızlık bilincinin güçlenmesinde, AHC döneminde faaliyet gösteren milli-demokratik basının oynadığı rol belirleyici olmuştur. Bu basın organları, yalnızca mevcut durumu yansıtan pasif araçlar değil; aynı zamanda siyasal gelişmeleri yorumlayan, sorunlara çözüm önerileri sunan ve toplumu yönlendiren aktif aktörler olarak öne çıkmıştır. Bu yönüyle AHC dönemi basını, Azerbaycan'da modern siyasal bilincin ve demokratik kamusal alanın oluşumunda temel bir işlev üstlenmiştir.

Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nde Milli Basının Siyasal ve Toplumsal İşlevleri

Azerbaycan Halk Cumhuriyeti döneminde milli basın, özellikle demokratik düşüncenin şekillenmesi ve yaygınlaşması sürecinde belirgin bir etki alanına sahip olmuştur. Bu dönemde faaliyet gösteren yayın organları, yalnızca basın

hayatının gelişimine katkı sunmakla kalmamış, aynı zamanda Azerbaycan siyasi düşüncesinin istiklal ekseninde yeniden biçimlenmesinde aktif bir rol üstlenmiştir. Bu bağlamda *Açık Söz* gazetesi, AHC dönemi basın tarihinde özgün konumu ve etkisiyle öne çıkan yayınlar arasında yer almaktadır.

İlk kez 1915 yılında yayımlanmaya başlayan *Açık Söz*, dönemin siyasi koşulları ve artan baskılar nedeniyle yayın faaliyetini sürdürmekte zorlanmış, bir süre sonra kapanmak durumunda kalmıştır. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasının ardından ise 15 Eylül 1918 tarihinde yeniden yayımlanarak basın hayatına geri dönmüştür. Bu ikinci yayın döneminde gazetenin bir adres belirtmemesi dikkat çekici bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu durum, gazetenin sabit bir matbaaya bağlı kalmaksızın, farklı zamanlarda farklı baskı merkezlerinde ve seyyar koşullarda yayımlanmasıyla ilişkilendirilebilir. Gazetenin yayın sorumluluğu ve editörlüğü ise çeşitli dönemlerde M. E. Resulzade, M. E. Abdülazizoglu, Orucov Kardeşleri ve H. İbrahim tarafından üstlenilmiştir (Resulzade, 1990, s. 78).

Açık Söz gazetesi, Bolşevik çevrelerin açık hedefi hâline gelmiş; bu çevreler tarafından gazete "Türkiye'nin Bakü Cephesi" olarak tanımlanmıştır. Nitekim 18 Mart 1918 tarihinde Bolşeviklerin gerçekleştirdiği ilk saldırılardan biri doğrudan bu gazeteye yönelmiş, matbaanın tahrip edilmesinin ardından söz konusu saldırı propaganda aracı olarak kullanılmıştır. Buna rağmen gazete, yayın çizgisini koruyarak okurlarını milli uyanış, toplumsal diriliş ve özerklik meseleleri konusunda bilinçlendirmeye devam etmiştir. Bu çerçevede kaleme alınan yazıların önemli bir bölümü M. E. Resulzade'ye ait olup, "Tuttuğumuz Yol", "Müslüman Ünac Cemiyeti-Hayriyesi", "Milattan 1916" ve "Gittiğimiz Yol" gibi makaleler bu yaklaşımı yansıtan örnekler arasında yer almaktadır (Dünyaminkızı, 2011, s. 177).

Resulzade'nin düşünce dünyasında istiklal, bireysel ya da geçici bir hedef değil, hayatın en temel ve vazgeçilmez değeri olarak ele alınmıştır. Bu anlayış doğrultusunda Resulzade, basını bir mücadele aracı olarak kullanmış ve bağımsızlık düşüncesini geniş toplumsal kesimlere ulaştırmayı amaçlamıştır. *Açık Söz* gazetesi de bu düşünsel çerçevede, milliyetçilik ve Türkçülük ideolojisini merkeze alan bir yayın politikası benimsemiş; savaşın toplumlar üzerindeki yıkıcı sonuçlarını ve Rusya'daki siyasi gelişmelerin Azerbaycan'a yansımalarını eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirmiştir. Bu konular Resulzade tarafından özellikle "Sosyal Durum" başlığı altında yayımlanan yazılarla ele alınmıştır. Gazetenin yazar kadrosu, dönemin önde gelen aydın ve fikir insanlarından oluşmuştur. Ö. F. Nemanzade, M. Mehmetzade, N. Nerimanov, H. Cavit, A. Cevat, H. Ağayev, H. İbrahim, H. İ. Gasimov, S. Eynullah ve A. Şaik gibi isimler, *Açık Söz*'ün düşünsel derinliğinin ve yayın niteliğinin artmasında önemli katkılar sağlamıştır. Ancak gazete, tüm bu etkinliğine rağmen, 1918 yılının Ekim ayının sonlarında yayın hayatını sona erdirmiştir.

Açık Söz'ün kapanmasının ardından milli basın geleneği, M. E. Resulzade'nin öncülüğünde yayımlanmaya başlayan *İstiklal* gazetesi aracılığıyla sürdü-

rülmüştür. Müsavat Partisi'nin yayın organı olan *İstiklal*, 4 Şubat 1919 tarihinde ilk sayısını yayımlamış; 20 Nisan 1920 tarihinde çıkan 42. sayısı ile yayın hayatını sonlandırmıştır. Gazete, 1919 yılında 28, 1920 yılında ise 14 sayı yayımlanmıştır. Bununla birlikte *İstiklal* gazetesiyle ilgili olarak basın tarihi literatüründe bazı hatalı bilgiler yer almaktadır. Solmaz Rüstemova (Tohidi) tarafından derlenen *Azerbaycan Devri Basını (1875-1990)* adlı eserde gazetenin toplam sayı adedi 22 olarak belirtilmiş; benzer şekilde Nazim Akhundov'un *Azerbaycan'da Devri Matbuat (1832-1920)* adlı çalışmasında da yayın tarihine ilişkin yanlışlıklar bulunmaktadır (Akhundov, 1965, s. 46; Rüstemova, 1993, s. 141).

Ayrıca *İstiklal* gazetesinin ilk sayısında yayın tarihi yanlışlıkla 1335 (1917) olarak gösterilmiştir. Oysa gazetenin, *AçıkSöz*'ün kapanmasından sonra yayımlanmaya başladığı dikkate alındığında, bu tarihin tarihsel olarak geçerli olmadığı açıktır. Gazetenin içeriği incelendiğinde, yayınların bütünüyle Azerbaycan Halk Cumhuriyeti dönemine ve Cumhuriyet'in siyasal varlığına odaklandığı görülmektedir. *İstiklal*'de ağırlıklı olarak M. E. Resulzade ve M. B. Mehmetzade imzalı siyasal ve düşünsel makaleler yer almış; bunun yanı sıra A. Cevat, C. Cabbarlı, H. Cavit, M. Hadi, Aliyusuf ve Ümgülsüm'ün milli bayrak, istiklal yıl dönümleri ve milli ordu temalı şiirlerine de geniş yer verilmiştir. Gazetede yayımlanan yazıların önemli bir kısmı, Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin uluslararası alanda tanınması ve meşruiyeti konularına odaklanmıştır.

AçıkSöz'ün ardından milli basının bir diğer önemli temsilcisi olan *Azerbaycan* gazetesi de AHC döneminde özel bir konuma sahip olmuştur. Gazetenin bu ismi taşıması, Azerbaycanlı aydınların uzun yıllar boyunca milli kimliği temsil eden bir yayın oluşturma arzusunun bir sonucu olarak değerlendirilmelidir. Nitekim "Azerbaycan" adını taşıyan ilk yayın, 6 Aralık 1906 tarihinde Tebriz'de yayımlanmaya başlayan ve *Molla Nasreddin* dergisinin etkisiyle ortaya çıkan hiciv dergisi olmuştur. Azerbaycan Türkçesi ve Farsça yayımlanan bu derginin editörlüğünü Alikulu Seferov üstlenmiş; toplam 16 sayı yayımlandıktan sonra 1907 yılının ortalarında yayın hayatını sona erdirmiştir (Dünyaminkızı, 2011, s. 184).

Bakü'de *Azerbaycan* adını taşıyan ilk gazete ise 28 Ocak 1918 tarihinde Feyzullah Alikuluzade'nin editörlüğünde, İran Demokratik Partisi'nin yayın organı olarak yayımlanmaya başlamıştır. Haftada iki kez çıkan bu gazete, 13 Mart 1918 tarihine kadar yayınını sürdürmüştür ve toplam 13 sayı yayımlanmıştır. 1918 yılı, yeni kurulan Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin siyasal varlığını ve devlet kimliğini uluslararası kamuoyuna duyurma çabalarının yoğunlaştığı bir dönem olmuştur. Bu doğrultuda Azerbaycan Türkçesi ve Rusça olarak yayımlanan *Azerbaycan* gazetesi, Cumhuriyet'in ismini ve siyasal iddiasını kamuoyuna aktarmayı amaçlayan önemli bir yayın organı olarak yayın hayatına başlamıştır. Gazete, ilk kez 15 Eylül 1918 tarihinde Gence'de, Yelizavetpol Guberniyası'na ait matbaada basılmıştır. Gence'de yayımlanan ilk dört sayı, dört sayfa hâlinde hazırlanmış; bazı bölümleri Azerbaycan Türkçesinde yer almakla birlikte, bu sayılarda Rusça metinler ağırlık kazanmıştır. Sovyet döneminde kaleme alınan

bazı çalışmalarda *Azerbaycan* gazetesinin yayın tarihi konusunda çelişkili bilgilere rastlanmaktadır. Örneğin Nazim Akhundov, *Azerbaycan'da Devri Matbuat (1832-1920)* adlı eserinde gazetenin Gence'de Haziran 1918'de dört sayı yayımlandığını ileri sürmüştür. Ancak gazetenin Gence'de yayımlanan ilk nüshasında yer alan "8 Zilhicce 1336" ibaresi, miladi takvime göre 15 Eylül 1918 tarihine karşılık gelmektedir (Akhundov, 1987, s. 76). Bu tarih, Azerbaycan tarihi açısından da son derece kritik bir dönüm noktasına işaret etmektedir.

15 Eylül 1918'de Nuru Paşa komutasındaki Kafkas İslam Ordusu'nun Bakü'yü Ermeni-Taşnak unsurlarından kurtarmasıyla şehir yeniden Azerbaycan yönetimine geçmiştir. Bu gelişme, ilk kez *Azerbaycan* gazetesinin sayfalarında kamuoyuna duyurulmuştur. Gazetede yayımlanan telgrafta, Nuru Paşa'nın Bakü'nün 15 Eylül 1918 sabahı saat dokuzdan önce Azerbaycan ordusu tarafından kurtarıldığını bildiren ifadesine yer verilmiştir. Bakü'nün kurtarılmasının ardından *Azerbaycan* gazetesinin yayın merkezi Gence'den Bakü'ye taşınmış; gazetenin yazı işleri ofisi Kolyubakinski sokağında Adamovlar'a ait binada faaliyet göstermeye başlamıştır (Dünyaminkızı, 2011, s. 187). Gazetenin Bakü'de yayımlanan ilk sayısı, beşinci sayı olmak üzere 3 Ekim 1918 tarihinde çıkmış; 7 Ekim 1918'te ise Bakü'de ilk Rusça baskısı yayımlanmıştır.

Resmî olarak "devlet gazetesi" unvanını taşımamakla birlikte *Azerbaycan* gazetesi, fiilen Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin ilk resmî yayın organı işlevini yerine getirmiştir. Hükümet başkanının desteğiyle yayımlanan gazete, devlet bütçesi ve devlet matbaası olanaklarıyla basılmıştır. Yayınlarında AHC'nin siyasal çizgisi, devlet kurumlarının faaliyetleri, kabul edilen kanun ve kararlar ile bunların uygulanma süreçleri ayrıntılı biçimde kamuoyuna aktarılmıştır. Gazetenin editörlüğü farklı dönemlerde Ceyhun Hacıbeyli, Şefi Rüstembeyli, Üzeyir Hacıbeyli ve Halil İbrahim tarafından yürütülmüş; özellikle Ceyhun ve Üzeyir Hacıbeyli kardeşler uzun süre yayın sorumluluğunu üstlenmiştir. *Azerbaycan* gazetesinin yazar kadrosunda M. E. Rezulzade, M. B. Mehmetzade ve N. Nerimanov'un yanı sıra Seyit Hüseyin, Mehmetali Sıtkı, Salman Mümtaz, Firdun Bey Köçerli, Muhammed Hadi, Ahmet Cevat, Cafer Cabbarlı, Şefika Efendizade ve Ümgülsüm gibi dönemin önde gelen isimleri yer almıştır (Dünyaminkızı, 2011, s. 188).

Azerbaycan Halk Cumhuriyeti döneminde milli bağımsızlık ve cumhuriyetçilik düşüncesini savunan önemli yayınlardan biri de *Basiret* gazetesi olmuştur. İlk sayısı 12 Nisan 1914'te yayımlanan gazete, 15 Mayıs 1920 tarihinde çıkan 286. sayısıyla yayın hayatını sonlandırmıştır. Son üç sayısı Sovyet dönemine denk gelen *Basiret*, 31 Mart 1918 olaylarının ardından kapanmış; AHC'nin kurulmasından sonra 16 Kasım 1918 tarihinde yeniden yayımlanmaya başlamıştır. Editörlüğünü Hacı İbrahim Gasimov'un yürüttüğü gazetenin yazarları arasında M. E. Rezulzade, Ş. Efendizade, M. B. Mehmetzade, M. Hadi, S. Mensur, N. Nerimanov, A. Cevat ve H. Cavit gibi önemli aydınlar yer almıştır (Mahmudov, 2005, s. 34). Gazete, Cumhuriyet değerlerinin yayılmasında ve dönemin sosyo-politik meselelerinin tartışılmasında etkin bir rol üstlenmiştir.

Demokratik yönelimli yayınlar arasında *Kurtuluş* dergisi de dikkat çekmektedir. *Açık Söz* matbaasında yayımlanan dergi, XX. yüzyılın başlarında aynı adla iki dönem hâlinde yayımlanmıştır. Her iki dönemin baş editörlüğünü Seyit Hüseyin yürütmüştür. İlk *Kurtuluş* dergisi, 1 Ekim 1915'te Bakü'de yayımlanmış; iki haftada bir çıkan sekiz sayfalık bu yayın, Aşurbeyov'un *Kaspi* matbaasında basılmıştır. Derginin ilk sayısında M. E. Resulzade'nin gençliği milli mücadeleye çağıran "Kurtuluş" başlıklı makalesi yer almıştır. Yoğun sansür nedeniyle dergi, 16 Kasım 1915'te yayımlanan dördüncü sayısından sonra kapatılmıştır. *Kurtuluş* dergisi, 1 Nisan 1920'den itibaren yeniden yayımlanmaya başlamış; ikinci döneminde iki haftada bir, daha sonra haftalık olarak yayımlanacağı duyurulmuştur (Dünyaminkızı, 2011, s. 196). İlk sayıda yer alan "İkinci Sene" başlıklı yazıda, 1915 yılı birinci dönem, 1920 yılı ise ikinci dönem olarak değerlendirilmiştir. Her iki dönemde de dergi, fikrî çizgi bakımından milli-demokratik basını temsil etmiştir.

Milli basın geleneği içerisinde *İttihat* gazetesi de önemli bir yer tutmaktadır. İlk sayısı 4 Aralık 1917'de Ceyhun Hacıbeyli'nin editörlüğünde yayımlanan gazete, sosyo-politik ve edebî bir yayın olarak "Güç ittihatıdır" sloganıyla yayın hayatına başlamıştır. 59. sayısından itibaren Rusya Müslümanları Partisi'nin resmî organı hâline gelen gazete, 31 Mart 1918 olayları sırasında yayını durdurmuş; 1919 Nisan'ında yeniden faaliyete geçmiştir. Bu dönemde editörlük görevini kısa süreliğine Camal Nakaşidze üstlenmiş, ardından gazetenin sorumluluğu Kara Karabeyli'ye verilmiştir (Mahmudov, 2005, s. 48).

AHC döneminde yayımlanan bir diğer önemli dergi *Efkâr-ı Müteallimin* olmuştur. "Türk Öğretmenler Cemiyeti" tarafından yayımlanan dergi, 14 Şubat-8 Mayıs 1919 tarihleri arasında toplam dört sayı çıkarmıştır. Milli, edebî ve tarihî içerikli bu yayın, öğrencilerin ve gençliğin aydınlanmasını hedeflemiş; akademik makalelere ve istiklal temalı şiirlere ağırlık vermiştir (Dünyaminkızı, 2005, s. 79).

Edebiyat ve güzel sanatlara odaklanan ilk Azerbaycan dergisi ise *Övrâk-ı Nefîse* olmuştur. 11 Mart 1919'da yayımlanmaya başlayan dergi, tiyatro, müzik ve sanat hayatına ilişkin yazılarla öne çıkmış; siyasetten bilinçli biçimde uzak durmuştur. Dergi, kâğıt kıtlığı nedeniyle 1919 Ağustos'unda yayımlanan altıncı sayısıyla yayın hayatını sona erdirmiştir (Dünyaminkızı, 2011, s. 200).

Sonuç

Bu çalışma, Azerbaycan Halk Cumhuriyeti (1918-1920) döneminde faaliyet gösteren milli basın organlarının, Azerbaycan toplumunun siyasal, kültürel ve düşünsel dönüşüm sürecindeki yerini ortaya koymayı amaçlamıştır. İncelenen gazete ve dergiler, yalnızca belirli bir dönemin basın faaliyetlerini yansıtan araçlar değil; milli kimliğin inşasında, ulusal egemenlik fikrinin toplumsallaşmasında ve demokratik değerlerin yaygınlaşmasında etkin rol oynayan temel düşünsel aktörler olarak değerlendirilmiştir. Bu yönüyle AHC dönemi milli ba-

sını, Azerbaycan modernleşme sürecinin en dinamik ve etkili unsurlarından biri olmuştur.

Azerbaycan Halk Cumhuriyeti yönetiminin basına yaklaşımı, dönemin siyasi şartları göz önüne alındığında ileri düzeyde demokratik bir anlayışı yansıtmaktadır. Sansürün kaldırılması ve basın özgürlüğünün hukuki güvence altına alınması, milli basının serbest biçimde faaliyet göstermesine olanak tanımıştır. Bu ortamda ortaya çıkan milli yönümlü basın organları, devletin resmî politikalarını desteklemenin ötesinde, kamuoyunu bilinçlendiren, eleştirel düşünceyi besleyen ve bağımsızlık fikrini güçlendiren bir işlev üstlenmiştir. Dolayısıyla AHC dönemi basını, yalnızca devletin ideolojik aygıtı olarak değil, toplumsal meşruiyet üreten özerk bir alan olarak da değerlendirilmelidir.

Bu dönemde yayımlanan milli basın organlarını, aynı tarihsel bağlamda faaliyet gösteren Bolşevik ve Ermeni basınından ayıran temel unsur, Azerbaycan'ın siyasal bağımsızlığını ve milli varlığını kararlı biçimde savunmalarıdır. Bolşevik ve Ermeni basını, AHC'nin bağımsız devlet olarak varlığını sürdürmesini istememiş; propaganda ve ideolojik mücadele yoluyla Cumhuriyet'i zayıflatmaya çalışmıştır. Buna karşılık milli basın, istiklal düşüncesini savunarak Azerbaycan toplumunda milli bilincin kökleşmesine katkıda bulunmuştur. Bu karşıtlık, basının yalnızca bir iletişim aracı değil, aynı zamanda bir mücadele alanı olduğunu açık biçimde ortaya koymaktadır.

Milli basın organlarının Azerbaycan halkı tarafından yoğun biçimde desteklenmesi, bu yayınların toplumsal karşılığının güçlü olduğunu göstermektedir. İncelenen gazete ve dergiler, halkın tarihsel hafızasını, kültürel değerlerini ve siyasal taleplerini yansıtan bir düşünce ekolü hâline gelmiştir. Bu bağlamda milli basın, toplumun aydınlanması, siyasal farkındalığın artması ve demokratikleşme sürecinin hızlanması yönünde belirleyici bir rol oynamıştır. AHC döneminde milli basının üstlendiği bu işlev, modern Azerbaycan basın geleneğinin temel referans noktalarından biri olarak kabul edilebilir. Bununla birlikte, Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin Bolşevik işgaliyle sona ermesi, milli basın açısından da köklü bir kırılma yaratmıştır. İstiklal yanlısı tutumları ve Rus işgalini reddetmeleri nedeniyle bu dönemde faaliyet gösteren milli basın organlarının büyük bir kısmı kapatılmış; editörleri, yazarları ve çalışanları baskı, sürgün ve tasfiye politikalarına maruz kalmıştır. Bu durum, AHC döneminde oluşan milli basın geleneğinin kesintiye uğramasına neden olmuş; ancak söz konusu yayınların düşünsel ve ideolojik mirası bütünüyle ortadan kaldırılamamıştır.

Azerbaycan Halk Cumhuriyeti döneminde milli basın, kısa süreli bir devlet tecrübesi içerisinde dahi, bağımsızlık fikrinin taşıyıcısı ve savunucusu olmuş; milli kimliğin inşasında, demokratik kamuoyunun oluşmasında ve modern Azerbaycan siyasal düşüncesinin şekillenmesinde kalıcı bir etki bırakmıştır. Bu çalışma, AHC dönemi milli basınının yalnızca tarihsel bir olgu olarak değil, aynı zamanda Azerbaycan'ın modernleşme ve devletleşme sürecini anlamada temel bir referans alanı olarak ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu yönüyle araştırma, Azerbaycan basın tarihi literatürüne katkı sunmayı ve konu-

ya ilişkin yeni akademik çalışmalara zemin hazırlamayı amaçlamaktadır.

Kaynakça

- Akhundov, N. (1965). *Azerbaycan'da devri matbuat (1832-1920)*. Bakü.
- (1987). *Azerbaycan'da devri matbuat (1832-1920)*. Bakü.
- Dünyaminkızı, K. (2005). *Cumhuriyet dönemi Azerbaycan basını (1918–1920 yıllar) (Cilt 1)*. ADPU Yayınevi.
- (2011). *Cumhuriyet döneminde Azerbaycan basını*. Elm.
- (2012). *Milli terakkiye doğru*. Bakü. ADPU Yayınevi.
- Hacıyeva, L. (2017). *Azerbaycan'ın Rus dilli devri basınının tarihinden (1871–1918)*. Elm ve Tahsil.
- Mahmudov, Y. (2004). *Azerbaycan Halk Cumhuriyeti ansiklopedisi (Cilt 1)*. Lider Yayınevi.
- (2005). *Azerbaycan Halk Cumhuriyeti ansiklopedisi (Cilt 2)*. Lider Yayınevi.
- Resulzade, M. E. (1990). *Azerbaycan Cumhuriyeti*. Bakü.
- Rüstemova, S. (1993). *Azerbaycan devri basını (1875–1990)*. Bakü.
- Yagublu, N. (2011). *Kaspi gazetesinin yaranması ve faaliyeti*. Bakü. Ozan Yayınevi.

Conflict of interest: There are no conflicts of interest to declare.

Financial support: No funding was received for this study.

Çıkar çatışması: Çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Finansal destek: Finansal destek bulunmamaktadır.